

LA VEU
DEL REGNE

600 ANYS DE LA
GENERALITAT VALENCIANA

PACTISME, PENSAMENT POLÍTIC I DOCTRINA JURÍDICA

Antoni Furió i Juan Vicente García Marsilla (eds.)

LA VEU DEL REGNE
600 anys de la Generalitat Valenciana

VOLUM IV
PACTISME, PENSAMENT POLÍTIC
I DOCTRINA JURÍDICA

LA VEU DEL REGNE
600 anys de la Generalitat Valenciana

VOLUM IV
PACTISME, PENSAMENT POLÍTIC
I DOCTRINA JURÍDICA

Antoni Furió i Juan Vicente García Marsilla (eds.)

VNIVERSITAT VALÈNCIA

Amb el finançament de

© Dels textos: els autors, 2023

© D'aquesta edició: Universitat de València i Generalitat Valenciana, 2023

Il·lustració de la coberta: La justicia (Salón Novo), Mateo Gamón, 2018

© Generalitat Valenciana

Correcció: Xavier Llopis

Maquetació: Addenda

Disseny de coberta: Quinto A Estudio Gráfico

ISBN (OC): 978-84-9134-596-1

ISBN (Vol. IV): 978-84-1118-475-5 (paper)

ISBN (Vol. IV): 978-84-1118-476-2 (ePub)

ISBN (Vol. IV): 978-84-1118-477-9 (PDF)

Edició digital

Índex

Introducció	9
Antoni Furió	
«La preheminència de la Diputació és tal que cognició real en res no admet». Teoria i praxi del constitucionalisme català als segles XIV i XV.	19
Eduard Juncosa Bonet	
Els discursos identitaris a través de la correspondència de la Generalitat durant la guerra civil catalana (1460-1472)	39
Javier Fajardo Paños	
Valenza e Napoli: casi storici di affinità, prossimità, somiglianza	77
Guido d'Agostino	
Per una lettura del costituzionalismo napoletano nella prima età' moderna	83
Giovanni Muto	
Il pensiero politico e l'idea di sovranità nel Regno aragonese di Napoli all'epoca di Alfonso il Magnanimo	95
Fulvio Delle Donne	
Il pensiero politico nella Napoli aragonese	109
Guido Cappelli	
Alcune osservazioni sul parlamento in Sicilia: l'assemblea del 1439	119
Fabrizio Titone	
«Per conservació de nostra fe e crèdit»: finanza, etica e politica nel linguaggio della corte di Alfonso il Magnanimo	139
Enza Russo	

Permanencia frente a temporalidad en los cargos de la Generalitat valenciana. Un debate en el ámbito del decisionismo	155
Nuria Verdet Martínez	
Linguaggio e pratiche politiche d'età barocca. Il caso del Regno di Sardegna nella seconda metà del XVII secolo	169
Rafaella Pilo	
El jurista Joan de Socarrats i la seva visió de la monarquia i la Generalitat ..	177
Elisabet Ferran	
La Generalidad en las obras de juristas valencianos de los siglos XVI y XVII ..	189
Agustín Bermúdez	
La Diputación del General en la literatura jurídico-política valenciana de los siglos XVI y XVII	213
Teresa Canet Aparisi	
Legislació i execució de l'observança a la primera meitat del segle XV català ..	243
Daniel Álvarez Gómez	
Control constitucional dins l'àmbit jurisdiccional del General a la Catalunya del segle XVII: alguns exemples a través de les sentències de la Visita del General	263
Ricard Torra-Prat	
Observancia y contravención de los Fueros en el Reino de Valencia en el siglo XVII	285
Jon Arrieta Alberdi	

Introducció

Aquest volum, el quart de la col·lecció, recull les contribucions presentades a les sessions 5 i 7 del congrés *La veu del regne. Representació política, recursos públics i construcció de l'Estat. 600 anys de la Generalitat Valenciana*, celebrat a València, Morella i Alacant del 21 al 28 d'octubre de 2018. Han passat sis anys ja d'aquella magna reunió científica que implicà les cinc universitats públiques valencianes en la seua organització i comptà amb la participació de més de 180 investigadors de diversos països europeus, i la demora en la publicació de les actes es deu fonamentalment a l'envergadura del projecte, que es materialitzarà finalment en més de deu volums, i també, en no menor mesura, a les dificultats de finançament que tot això comporta, i a la pausa imposada que suposà la pandèmia de COVID-19, amb tots els seus efectes, a més de devastadors, distorsionadors, que es feren sentir també en l'àmbit de l'edició. Feliçment, hem pogut reprendre ja el ritme de publicació, gràcies també a una ajuda per al foment del dret foral i l'autogovern concedida per la Conselleria de Justícia i Interior de la Generalitat Valenciana, i als dos volums, IV i V, que apareixen enguany, seguiran en 2025 els tres següents, VI, VII i VIII. Per altra part, i atesa la proximitat temàtica entre la sessió 5, *Discurs pactista i pensament polític*, i la sessió 7, *Doctrina jurídica i lleis paccionades*, celebrades respectivament a la Facultat de Dret de la Universitat de València el 23 d'octubre de 2018 i a la Sala del Justícia de l'Ajuntament de Morella el 24 d'octubre del mateix any, ens ha semblat oportú reunir els textos d'ambdues en un sol volum, aquest, sota el títol de *Pactisme, pensament polític i doctrina jurídica*, que compendia els títols de les dues sessions i en reflecteix adequadament el seu contingut.

La qüestió dels fonaments del poder polític, i del pactisme en particular, ha ocupat un lloc central en la historiografia de la Corona d'Aragó, que ha fet d'aquest últim no sols una singularitat privativa sinó també un signe distintiu d'identitat, gairebé tel·lúric i ben arrelat en la idiosincràsia del país. De tots els autors que han lloat el «pactisme» català (o valencià, o aragonès) fins a fer-ne un tret característic del Principat –l'essència mateixa del país– i d'una forma d'entendre i fer la política, d'exercir el poder polític, n'hi haurà prou amb citar-ne un dels més emblemàtics i respectats, Jaume Vicens Vives, que en la seua *Notícia de Catalunya*, publicada el 1954, escrivia:

Franquesa i llibertat, vet ací les rels del pactisme català. Aquesta experiència vital, nascuda a les muntanyes de la primitiva Marca, quan es concedien feus i alous, fou desenvolupada teòricament pels juristes de la plana, de les grans ciutats del país, durant els darrers segles medievals. Aleshores aquesta mentalitat s'incrustà en el mateix moll de l'os de la nostra estructura social i política, fins a fer-ne una manera d'ésser, fins a esdevenir una concepció del món que ha restat insomoguda a través de les vicissituds històriques dels dos darrers segles.

L'insigne historiador gironí també pensava que el pactisme era una peculiaritat catalana, compartida si de cas amb Anglaterra, però no amb els altres estats europeus —«Solament a Anglaterra i a Catalunya el desenvolupament de la institució parlamentària assolí ben aviat un concepte constitucional efectiu, plantejant eficaçment les relacions operants entre l'autoritat i els subjectes, entre el monarca i els seus vassalls»—, reforçada pel desenvolupament institucional i polític i que s'esqueia bé amb l'esperit del país: «El fet que les Corts catalanes poguessin plantejar a la reialesa els “greuges” del país —sense la resolució dels quals no hi havia possibilitat ulterior d'acord— ens dóna la clara impressió que, des dels primers moments de l'actuació d'aquell organisme, existien uns compromisos morals superiors a la normal mecànica del “et dono i em dónes” propi de les Corts i dels Parlaments medievals. Aitals compromisos no eren més que el reflex de l'esperit pactista prevalent a Catalunya».

Amb lleugeres variacions, els historiadors anteriors i posteriors a Vicens s'han expressat en termes similars, situant el pactisme en el cor mateix de la tradició política de Catalunya i de la Corona d'Aragó, mal entesa i cada vegada més difícil d'encaixar dins la monarquia hispànica que seguí a la unió dinàstica amb Castella i en uns nous temps marcats per l'autoritarisme reial que conduïa cap a l'absolutisme. Tanmateix, tant els progressos de la recerca com la major atenció a altres realitats territorials, gràcies a la internacionalització que caracteritza avui els estudis històrics, amb l'intercanvi i discussió dels resultats que això comporta, ha permès matisar moltes d'aquestes presumpcions —i en primer lloc, la singularitat del pactisme catalanoaragonès— tan arrelades en la nostra historiografia. Ni aquest ni el constitucionalisme anglès van ser cap excepció, atès que tots dos s'emmarquen dins els nous corrents del pensament polític —i també de la pràctica política— que recorrien tot Europa occidental en la baixa Edat Mitjana, inspirats per la recepció del dret romà, l'obra de juristes i teòlegs de gran influència, com Bàrtolo de Sassoferrato i Francesc Eiximenis, i la lectura escolàstica de la filosofia aristotèlica. I dels quals no escapà ni la mateixa Castella, tinguda per molts com l'exemple més paradigmàtic, junt amb França, de l'autoritarisme monàrquic, que cone-

gué també un moment —massa curt per a denominar-lo període— «contractualista» entre els anys 1430 i 1460, ràpidament avortat. Per François Foronda, expert en la història política castellana, cal entendre'l com «un temps d'ouverture et d'expérience des possibles, un temps proprement politique, dont l'historien doit tenir compte s'il ne veut pas manquer un maillon fondamental de l'histoire de la souveraineté».

En tot cas, arreu d'Europa occidental, d'Itàlia a Anglaterra i també a la Corona d'Aragó, es detecta clarament en els escrits dels juristes i dels pensadors polítics una preocupació creixent pel «bé comú», el «commonweal», de la «república», enfront dels avanços de l'autoritarisme monàrquic, de l'absolutització del poder sobirà, fins el punt de justificar fins i tot, si calgués, la deposició del tirà. Cosa que Catalunya —o les elits polítiques que parlen en el seu nom, que diuen representar-la— farà dues vegades, el 1462 i el 1640, quan deposen el monarca regnant i ofereixen la corona a tercers. Tot i que en aquests dos casos no ho impedí, el pactisme buscava precisament prevenir el conflicte mitjançant la negociació i l'acord. Això, la negociació política entre el rei i el regne, entre el monarca i els estaments, els braços representats a les Corts, no era cap singularitat de Catalunya ni de la Corona d'Aragó, malgrat la propensió particular a pactar que Vicens atribuïa als catalans, gairebé com un tret caracterològic, sinó que era una pràctica comuna a tot l'Europa occidental a la baixa Edat Mitjana. El que sí que singularitzava la Corona d'Aragó dels altres estats europeus, com bé apunta Flocel Sabaté per a Catalunya, però que podem estendre també als restants regnes i territoris de la corona, era la situació de feblesa de la monarquia, que perdia progressivament el seu marge de maniobra, mentre que s'acreixia el de les Corts i la seua diputació permanent, la Generalitat.

Moltes de les contribucions reunides en aquest volum aborden el tema del pactisme, i alguna, com la d'Eduard Juncosa, deixen ben clar que els monarques de la Corona d'Aragó no eren «pactistes», «contractualistes» o «parlamentaristes» per naturalesa, sinó que «foren uns condicionants particulars, emmarcats en unes conjuntures i tradicions específiques, els que van forçar-los a haver de limitar la seva capacitat d'acció». I entre aquests condicionants, el primer i més important, l'anèmia estructural de la hisenda reial, que obligava la monarquia a negociar, a «pactar», amb els estaments per tal d'obtenir el seu suport financer a través de subsidis acordats en Corts, mentre que la conjuntura venia marcada fonamentalment per les urgències bèl·liques, per una guerra que havia esdevingut gairebé permanent i cada vegada més costosa, i pels conflictes polítics. Des del segle XIII, el rei ja no podia continuar vivint del «seu», és a dir, dels seus propis recursos

patrimonials, per a fer front a les despeses creixents originades per la guerra i pel desenvolupament de la maquinària administrativa de l'Estat. Les rendes i drets que percebia dels seus dominis territorials, on actuava com un senyor més, i dels seus propis vassalls ja no resultaven suficients, però per a poder recaptar impostos generals –sobre la totalitat del territori– i universals –sobre tots els habitants del regne, fossen vassalls directes o no–, és a dir, sobre la totalitat dels súbdits, amb independència que aquests fossen vassalls d'altres senyors o de l'Església, el rei necessitava el consentiment dels estaments. Els quals, a canvi de l'ajuda financera negociada i votada en Corts, obtenien importants contrapartides polítiques, en forma de llibertats i privilegis i, sobretot, de reconeixement del protagonisme polític de les mateixes Corts i dels braços que les integraven i que s'arrogaven la representació de tot el regne.

Les dècades finals del segle XIII, i en particular la de 1280, foren claus en l'establiment d'aquest nou equilibri de poder entre la monarquia i els estaments, que debilitava la primera i la feia dependent dels segons. La tensió entre ambdues parts, resolta només momentàniament, s'intensificà al llarg del segle XIV i en particular durant el regnat de Pere el Cerimoniós, quan les pretensions del monarca d'enfortir el poder reial i d'afermar la seua sobirania, avalada i enaltida pels juristes del seu entorn, s'estavellaren contra la realitat d'uns recursos fiscals i financers insuficients, que el feien dependre cada vegada més, sobretot en temps de guerra, dels donatius votats en Corts. Per la seua part, els estaments, que també compraven amb el seu propi arsenal jurídic, ideològic i polític –en el qual destacarien ben aviat els raonaments contractualistes del franciscà Francesc Eiximenis, que va produir la major part de la seua obra durant la seua estada a València–, no sols incrementaren els seus privilegis i les seues competències polítiques, sinó que, a més de blindar les llibertats i privilegis en Constitucions i Furs, que havien de ser jurats pels reis abans de ser reconeguts com a tals, aconseguiren deixar el monarca i els seus oficials al marge del nou sistema fiscal i financer. Un nou sistema fiscal i financer que es mantindria vigent fins a principis del segle XVIII i que donaria origen, en temps de guerra –en aquest cas, la llarga i ruïnosa guerra amb Castella, en la segona meitat del Tres-cents–, que es quan s'acceleren els grans canvis, a una nova institució, la Diputació del General, inicialment destinada a recaptar i gestionar els subsidis acordats en Corts, per evitar qualsevol intervenció de la hisenda reial, però que acabaria arrogant-se un paper polític, en representació del regne i en defensa de les seues llibertats i constitucions, amb una intensitat diferent en cada un dels territoris de la Corona d'Aragó.

El pactisme i, en conjunt, tot el sistema foral, amb les seues llibertats i privilegis i, sobretot, les seues limitacions al poder reial, han estat valorades de manera molt diferent per la historiografia. Per a aquells que s'identifiquen més amb la monarquia i el poder central, com si fossen més ideòlegs o panegiristes de l'Estat que historiadors, furs i constitucions no eren sinó rèmores arcaïtzants, més pròpies dels temps medievals que no dels moderns, que destorbaven i retardaven l'inevitable procés de centralització i absolutització del poder, al capdavant la veritable via de modernització política, en defensa d'unes llibertats forals que no eren sinó l'expressió dels privilegis i interessos de les oligarquies que controlaven els estaments i les institucions regnícoles. Enfront, una altra tradició historiogràfica, a la que ja m'he referit abans, no sols pondera el sistema polític i institucional vigent a la baixa Edat Mitjana i als primers temps moderns, durant la monarquia dels Àustria, amb l'equilibri de poder entre rei i regne, tot i les inevitables tensions entre ambdós per la deriva autoritària del primer i la ferma reacció del segon, si més no a Catalunya i, més tard, a finals del segle XVI, a Aragó, sinó també les bases doctrinals i jurídiques sobre les quals se sustentava, el parlamentarisme i el pactisme, és a dir, el constitucionalisme, que era una altra via cap a la construcció de l'Estat i la modernització política, seguida a Anglaterra i els Països Baixos, que no passava per l'absolutisme, la centralització i la uniformització, com a França i l'Espanya borbònica.

No necessàriament les coses s'han de plantejar en termes tan disjuntius ni teològics, apel·lant a una suposada modernització que condemnaria els temps medievals i altomoderns a la condició de premoderns, que és com dir primitius i forassenyats, dominats per la desigualtat pròpia de les societats estamentals. Però la desigualtat és pròpia també de les societats modernes, així com la manca de representativitat de les institucions i els òrgans de poder, que ha deixat fora amplis sectors de la població —els treballadors, els pobres, les dones— fins a dates ben recents. Dit això, tampoc no es pot donar per descomptada la representativitat del sistema parlamentari de la Corona d'Aragó a l'època foral, com pretenien i proclamaven els mateixos estaments, que afirmaven representar el país, el regne o la «terra», i encomiava Vicens Vives i molts altres historiadors abans i després que ell. En realitat, les elits nobiliàries i oligàrquiques que ostentaven —o millor caldria dir que havien confiscat— la representació política del regne no feien sinó defensar els seus propis interessos, que feien passar pels del conjunt del regne, sota el nom de franquesses i llibertats. No hauríem de perdre de vista mai, en la retòrica de l'època i dels tractadistes coetanis i posteriors, aquesta identificació entre els estaments, els braços de les Corts, i la «terra» o el regne, del qual es volen represen-

tants i portaveus. Així, al Principat, els estaments configuren la «universitat de Catalunya», segons el jurista Jaume Callís, i es poden presentar com «la terra davant del monarca», mentre que, en una declaració del 1409, la Generalitat valenciana s'atribuïa ella mateixa la representació de tot el regne: «com lo offici de la Diputació representàs tot lo regne». Ara bé, per oligàrquiques que fossen —els estaments, les Corts i la seua comissió permanent, la Generalitat—, representaven la societat política del regne, l'única que podia aspirar a tenir representació, i se n'aprofitaven per a fer valdre i defensar els seus propis interessos particulars.

En aquesta identificació entre les elits i el conjunt de la «terra» o del regne, és molt interessant la construcció i utilització de les identitats nacionals, tal com estudia Javier Fajardo en la seua comunicació (i més extensament en la seua recent tesi doctoral), que analitza les diverses identitats superposades i fins i tot enfrontades (la «nació monàrquica», basada en la lleialtat al sobirà; la nació etnocultural, basada en la llengua i la cultura comunes als països de parla catalana; la nació regnícola, creada per les elits dels diferents estats i territoris de la Corona i privativa de cada un d'ells), sobretot en moments de conflicte i enfrontament armat, com, en el cas ací estudiat, la guerra civil catalana de 1462-1472.

Sobre el pactisme i el constitucionalisme, tant en la seua dimensió teòrica com en la pràctica, escriuen també, a més de Juncosa, Ricard Torra-Prat, Guido d'Agostino i Giovanni Muto. El primer, per a seguir els orígens de la tradició constitucionalista catalana, que es remuntaria a les Corts de 1283, quan per primera vegada es delimitava la capacitat legislativa del poder reial i s'estatuïa que les lleis s'havien de confeccionar i aprovar amb el consentiment del monarca i la majoria dels braços; així com també els successius intents per supervisar el compliment de les institucions creades a l'efecte, que ell anomena de control constitucional, des de l'*observança* d'època medieval, a càrrec d'una mena de tribunal inquisidor, i les *visites* d'època moderna fins a la constitució d'un Tribunal de Contrafaccions, ja als primers anys del segle XVIII, en vespres de l'abolició del sistema polític i institucional català. Un tema abordat també per Daniel Álvarez i Jon Arrieta i sobre el qual tornarem més endavant. Per la seua part, Guido d'Agostino, en un breu text que ressalta la similitud entre l'Espanya mediterrània i el Mezzogiorno italià, entre Nàpols i València, assenyalava la hibridació (creuament, transplantament, aclimatació, assimilació, termes emprats per l'autor) entre els gèrmens politicoculturals importats dels regnes ibèrics de la Corona i la tradició napolitana, que abocarà en l'anomenat «humanisme monàrquic» elaborat entorn de la figura d'Alfons el Magnànim pels intel·lectuals al seu servei per tal de donar resposta a les necessitats de propaganda política, d'autocelebració i de construcció

d'un veritable «mite» del sobirà. Mentre que Muto, al seu torn, proposa una lectura del constitucionalisme napolità de la primera Edat Moderna que l'emmarca dins el quadre més general, en termes geogràfics –tant l'Europa occidental com la meridional– i temporals –segles xv i xvi–, de limitació de la sobirania dels monarques i prínceps territorials, que ja no s'exerciria de manera descontrolada sinó en un context regulat sovint per pactes i acords negociats. Una negociació que si no resulta evident en les pràctiques polítiques del regne napolità, sí que apareix expressada clarament en les formulacions teòriques dels escriptors polítics napolitans que aspiraven a una interlocució entre els subjectes polítics –el sobirà per un costat i el poble per l'altre–, articulada sobre un sistema de reciprocitat de drets/deures sobre el qual es fonamentava la fidelitat dels súbdits. Una relació que acabarà trencant-se i donarà lloc a la revolta de Nàpols de 1647-1648.

L'«humanisme monàrquic», és a dir, la ideologia monàrquica elaborada pels humanistes de la cort d'Alfons el Magnànim, és analitzat per Fulvio Delle Donne i Guido Cappelli en les seues respectives contribucions. El primer, en examinar el pensament polític i la idea de sobirania en el regne napolità d'Alfons el Magnànim, troba en Antonio Beccadelli, el Panormita, el principal organitzador del sistema ideològic alfonsí, teòric i impulsor dels mecanismes propagandístics destinats a reforçar la legitimitat del monarca amb la seua equiparació amb els antics emperadors romans, tot substituint la imatge negativa dels sobirans ibèrics –percebuts com a «bàrbars» mancats de la civilització que només podien ostentar els hereus directes dels antics romans– entre els humanistes italians de l'època. Mentre que Cappelli explora el pensament polític en el Nàpols del Magnànim a partir de les contribucions ètico-polítiques de major volada teòrica, entre les quals la de Giovanni Pontano i les d'altres juristes i tractadistes italians, que l'autor considera que són les posicions ideològiques que inspiraren la política dels monarques aragonesos envers l'aristocràcia feudal del regne.

Després d'aquest primer grup de comunicacions entorn del pactisme, el constitucionalisme, l'humanisme monàrquic i, en general, el pensament polític a la Corona d'Aragó, tant als estats ibèrics com als italians, un segon bloc examina més de prop la praxi política en els més diversos vessants. Com ara, el nexa d'aquesta pràctica política amb els postulats teòrics del pactisme i la negociació política entre la monarquia i els estaments, com fa Fabrizio Titone en estudiar les assemblees parlamentàries de la Sicília catalanoaragonesa, des de la *curia generale* que des de finals del segle XIII reunia a comtes, barons i síndics de les universitats als successius parlaments del regne i, en particular, l'assemblea del 1439, amb els problemes de representativitat dels estaments més enllà de les elits i les negocia-

cions per a acordar el donatiu al monarca (així com la manera de recaptar-lo i els usos a què seria destinat) i resoldre les queixes plantejades pels braços. Enza Russo acara un tema de gran interès i poc tractat com és el crèdit i la bona reputació del monarca, en aquest cas Alfons el Magnànim, a través del pagament puntual –és a dir, en el termini degut– per la tresoreria general de la Corona de les lletres de canvi lliurades pel sobirà i d'altres emprèstits manllevats també pel rei per tal de finançar les campanyes napolitanes. En opinió de l'autora, la pressió exercida pel Magnànim –conscient dels efectes que podien tenir la morositat i pitjor encara l'impagament sobre la seua reputació i, per tant, sobre la seua capacitat de crèdit– sobre els seus propis oficials, combinant les exhortacions amb les amenaces, avivà i contribuï a millorar l'eficiència de la maquinària administrativa de l'Estat, en particular pel que fa a les finances i la fiscalitat.

Altres dues contribucions que podem situar dins aquesta dimensió més atenta al funcionament de les institucions, la seua maquinària administrativa i les pràctiques polítiques són les de Nuria Verdet, sobre la temporalitat dels càrrecs tècnics de la Generalitat valenciana –la discussió no sols política sinó també jurídica sobre la permanència del personal subaltern de l'administració de la Generalitat, a través del cas del credencier de la fàbrica de naips i dels drets de la neu, instituït el 1604, i del debat juridicopolític que s'originà entorn de la potestat del rei i de les competències dels diputats per a proveir els càrrecs subalterns en conta de les disposicions forals, que s'oposaven a les investidures a perpetuïtat–, i Rafaella Pilo, sobre un cas de violència política –en el marc del parlament del regne de Sardenya celebrat entre 1666 i 1668, que es tancà sense l'aprovació del donatiu– entre la facció de l'elit sarda fidel al sobirà capitanejada pel virrei Camarasa i la facció nobiliària hostil al virrei liderada pel marquès de Laconi, que acabà amb la mort de tots dos. El text desvela el teixit d'aliances familiars i polítiques entre ambdues famílies i les maniobres per guanyar-se el suport tant de la noblesa de l'illa com de la cort a Madrid.

Una tercera secció reuneix les aportacions centrades en la consideració de la Generalitat en la literatura juridicopolítica medieval i moderna. Així, Elisabet Ferran estudia la visió del jurista Joan de Socarrats (segle xv) sobre la monarquia i la Generalitat de Catalunya i en particular l'equilibri entre la defensa de la superioritat jeràrquica del sobirà, com a element vertebrador i pacificador del territori, i la fidelitat a les institucions del país, en una època de transició política en què ja s'albirava una concentració de poder desmesurada en el monarca. Agustín Bermúdez, per la seua part, traça una panoràmica del tractament que es fa de la Generalitat en una selecció d'obres de juristes valencians dels segles xvi i xvii, des de

la tasca recopilatòria dels textos normatius que regulaven la institució (els *Fori* de Pastor, les *Institucions* de Tاراçona i el *Repertori General* de Ginart) a les aportacions més elaborades o de caràcter doctrinal (Madariaga, Móra d'Almenar, Matheu i Sanç). Teresa Canet, al seu torn, analitza i compara les obres de juristes i moralistes (Tomàs Cerdà de Tallada, Miquel Bartomeu Salon, Guillem Ramon Móra d'Almenar, Francisco Jerónimo de León, Cristòfor Crespí de Valldaura i Llorenç Matheu i Sanç), que coincideixen a reconèixer el paper de la Generalitat en el govern de la hisenda del regne, alhora que li restaven representativitat i poder polític, a diferència del que s'esdevenia a Aragó i a Catalunya:

«En Aragón y Cataluña los Diputados tienen representación de todo el Reino, o provincia, no solo para administrar el erario con jurisdicción muy preeminente, sino también para pedir la observancia de las leyes... [A València, en canvi] Los oficios de Diputados se instituyeron para cobrar y administrar los derechos del General, y jamás se les ha concedido jurisdicción o poder para otra cosa, con que no pueden tener representación del Reino para más. Por otra parte, el Reino se junta, mediante los Estamentos, siempre que es necesario, aunque no con tanta solemnidad como en Cortes... y así se echa de ver en lo que tenemos especialidad conocida» (Matheu i Sanç, 1654-1656, citat per T. Canet).

Finalment, el volum es clou amb un últim apartat sobre l'observança dels furs i constitucions als diversos territoris de la Corona d'Aragó i la denúncia i reparació del seu incompliment. Daniel Álvarez i Ricard Torra-Prat estudien el cas de Catalunya, on la història de l'observança es remuntaria a les darreries del segle XIII, quan s'introduïren els jutges de taula, contra els oficials menors; seguiria amb els intents continuats de formar un Tribunal inquisidor (que finalment existí, de manera efímera, en 1420-1421), amb un poder de supervisió constitucional, per fiscalitzar fins i tot la més alta jerarquia eclesiàstica; continuaria amb la constitució de l'Observança el 1481, l'aprovació d'un sistema de Visita dels oficials reials el 1599 i la constitució d'un Tribunal de Contrafaccions en les Corts de 1701-1702, confirmat a les de 1705-1706, que culminava un llarg procés de control de l'exercici del poder polític i que quedaria derogat una dècada més tard, arran del desenllaç de la Guerra de Successió i del Decret de Nova Planta. Jon Arrieta, per la seua part, aborda l'observança i contravençió dels Furs al regne de València, en un espai temporal més delimitat, el segle XVII. A partir d'un ampli repàs de la historiografia i de la doctrina jurídica valencianes, que en opinió d'aquest autor tendeixen a insistir en la defensa del regne davant del rei, des d'una perspectiva prèvia, el pactisme, que condiona molt el tractament del tema, i

després d'analitzar la denúncia i resolució/reparació de les transgressions a la norma foral, des dels *greuges* (anomenats *petitions of rights*, *doléances*, *agravamento...*, en altres països europeus) fins a la Junta de Contrafurs, creada en les Corts de 1645 i abolida el 1707, Arrieta conclou que els *greuges*, *contrafurs* i reclamacions en general es movien sempre en el cercle de dependència cap a l'autoritat del rei com a jutge últim, i que la solució serà la que el rei done en última instància. Una bona manera d'evidenciar la ingenuïtat d'una historiografia encara centrada en el pactisme com a criteri substancial.

En definitiva, setze contribucions les reunides en aquest volum, que més enllà de la seua aparent heterogeneïtat en la cronologia, els espais territorials, les matèries tractades i les perspectives adoptades, aporten noves llums i major profunditat analítica i teòrica al coneixement no sols del pensament polític i la doctrina jurídica als diversos regnes de la Corona d'Aragó als temps tardomedievals i alto-moderns, sinó també de les complexitats, les limitacions i fins i tot les ingenuïtats historiogràfiques d'un «pactisme» (constitucionalisme o contractualisme), entès com el conjunt d'equilibris i acords entre el rei i els braços de les Corts i erigit en clau de volta de tot el sistema polític i institucional.

Antoni Furió
València, 9 d'octubre de 2024

Aquest volum reuneix, sota el títol de *Pactisme, pensament polític i doctrina jurídica*, les contribucions presentades a les sessions 5 i 7 del congrés *La veu del regne. Representació política, recursos públics i construcció de l'Estat. 600 anys de la Generalitat Valenciana*, celebrat a València, Morella i Alacant del 21 al 28 d'octubre de 2018. La qüestió dels fonaments del poder polític, i del pactisme en particular, ha ocupat un lloc central en la historiografia de la Corona d'Aragó, que ha fet d'aquest últim no sols una singularitat privativa sinó també un signe distintiu d'identitat, gairebé tel·lúric i ben arrelat en la idiosincràsia del país. Tanmateix, la negociació política entre el rei i el regne, entre el monarca i els estaments –els braços representats a les Corts–, no era cap singularitat de la Corona catalanoaragonesa, sinó que, amb diferents matisos i intensitat, era una pràctica comuna a tota l'Europa occidental a la baixa edat mitjana. El tema també va ser abordat pels juristes del país, que ja des dels últims segles medievals i sobretot als temps moderns se'n van ocupar profusament.

Més enllà de la seua aparent heterogeneïtat en la cronologia, els espais territorials, les matèries tractades i les perspectives adoptades, les setze contribucions reunides en aquest volum aporten noves llums i major profunditat analítica i teòrica al coneixement no sols del pensament polític i la doctrina jurídica als diversos regnes de la Corona d'Aragó, sinó també de les complexitats, les limitacions i fins i tot les ingenuïtats historiogràfiques d'un «pactisme» (constitucionalisme o contractualisme) entès com el conjunt d'equilibris i acords entre el rei i els braços de les Corts i erigit en clau de volta de tot el sistema polític i institucional.

GENERALITAT VALENCIANA
600 anys. Tots a una veu.

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA